

Данијела КОСТАДИНОВИЋ

Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Србија¹

**МОДАЛНА ОГРАНИЧЕЊА ФИКЦИОНАЛНИХ ИНДИВИДУА
У ПРОЗИ СЛОБОДАНА ДУНИЋА**

Danijela KOSTADINović

Faculty of Philosophy, University of Nish, Serbia

**MODAL RESTRICTIONS OF THE FICTIONAL PERSONS
IN SLOBODAN DZUNIC'S NARRATIVE FICTION**

The paper "Modal Restrictions of the Fictional Persons in Slobodan Džunić's Narrative Fiction" is based on the examination of modal homogeneous and modal heterogeneous systems in the novel "The Winds of Stara Planina" (1998) by a contemporary Serbian author Slobodan Džunić. The principal theoretical framework for the analysis was Lubomir Doležel's study "Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds", with a purpose of marking alethic, deontic, epistemic and axiological limitations of fictional individuals in the novel.

Keywords: Lubomir Doležel, Slobodan Džunić, modal homogeneous systems, modal heterogeneous systems, alethic modal homogeneous systems

Предмет рада заснива се на испитивању хомогених модалних система и на проучавању домена испољавања субјективних модалитета у роману *Ветрови Старе планине* (1998) савременог српског писца Слободана Џунића, са посебним освртом на обдареност или ограниченост фикционалних индивидуа, које својим делањем креирају свет романсијерског дела.

Основно полазиште за утврђивање различитих модалних ограничења фикционалних индивидуа у роману *Ветрови Старе планине* чини студија Лубомира Долежеља *Хетерокосмика, фикција и могући светови*, у којој аутор, на основу начина структурирања фикционалних светова, успоставља дистинкцију између четири хомогена модална система: алетичког, деонтичког, епистемичког и аксиолошког. Под алетичким он подразумева могуће, немогуће и нужно у фикционалним световима на основу којих се може успоставити разлика између природних, у којима модалитети стварног детерминишу шта је могуће, немогуће или нужно, и натприродних светова, у којима су нарушени

¹ danijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs, danijela.kostadinovic@gmail.com

закони стварног света, односно, „оно што је у природном свету немогуће, у његовом натприродном парњаку постаје могуће“ (Doležl 2008: 126). Деонтички модални систем утиче на облик фикционалних светова кроз прописивање проскриптивних и прескриптивних норми забране, дозволе и обавезе, аксиолошки се односи на различите „варијетете врлине и рђавости“ (2008: 134), а епистемички је систем знања, незнања и уверења, у којем „епистемичка неравнотежа производи основну епистемичку приповест, причу с тајном (*mystery story*); догађај који се одиграо у фикционалном свету непознат је (појединим или свим) његовим житељима, или они имају погрешна уверења о њему“ (2008: 136). Сви модални хомогени фикционални светови имају потенцијал за конструисање модално хетерогеног, двоструког света, чија се структура „може објаснити и као расцеп унутар једног фикционалног света услед редистрибуције кодексних модалитета једног те истог модалног система“ (2008: 139).

Примарну структуру фикционалног света романа *Ветрови Старе планине* Слободана Џунића представља алетички хомогени модални систем, састављен од природних и натприродних светова. Алетички хомогени модални систем у овом роману своје порекло налази у фолклорно-митолошким представама, сликама и симболима источне Србије, који му омогућују успостављање модално хетерогених, двоструких, интермедијарних светова ‘на сунчевој страни’ и ‘иза сунчеве стране’. С обзиром на модално хетерогену, двоструку структуру приповедног света, Џунић фикционалне индивидуе које имају моћ да закораче у другу несазнатну реалност с оне стране сунца и живота, превасходно гради на основу идеје природе човека и смрћу ограниченог људског постојања (*conditio humana*) и идеје скривеног човека (*homo absconditus*), односно немогућности одређења човека.

Уводни део романа *Ветрови Старе планине* конципиран је као свет са једном особом (*one-person world*). Свет фикције поверен је једном јунаку, девојци Маруши Бачевој, која ће претрпети неколико драматичних ограничења. „Изоловање једне особе од осталих“, наводи Лубомир Долежел, „открива рудиментарна својства деловања и менталног живота“ (2008: 49). Џунић својом фикцијом у уводном сегменту, отварањем надреалних простора сна и топосом природе, упућује, с једне стране, на примордијални чин, тренутак који је претходио стварању, на првобитно, идилично, рајско стање (девојка је уснила на ранојесењем сунцу и сањала је како је свет носи као китку, букет, цвећа, и она као китку носи свет да обоје вечно миришу на ђул, ружу), а, с друге стране, тематизовањем власти, која због злоупотребе и неплаћања пореза расписује јавну потерницу, антиципира успостављање цивилизације и њено удаљавање од природних начела. Тако се већ у уводном сегменту романа успоставља дуалистичка и детерминишућа перспектива између природног света и природних закона и људског света и људских закона, која ће значајно одредити и саму његову семантичку постављеност.

Ова дуалистичка и детерминишућа перспектива од пресудног је значаја и за даљи развој Марушиног лика, али и за развој осталих ликова у роману *Ветрови Старе планине*. Митологизација света, извршена увођењем каракачанског овна, бића граничних простора јаве и сна, стварности и привида (обљубљује Марушу у сну, па се може претпоставити да припада свету привида, али и власти за њим расписују потерницу, што указује на његову стварносну подлогу), суштински ће променити оквир приче и потоњи карактер Марушиног делања. Свет у роману, на овај начин, престаје бити ограничен, престаје бити свет са једном особом који „има необичну и непостојану структуру“ (2008: 49), већ постаје свет интеракције између животиња, природе, човека и друштва, а сама Маруша из првобитног спокојног, рајског и идиличног стања прелази на други степен, који карактерише неспокој и узнемиреност услед негирања, потискивања и поништавања изворног бића, а који ће бити условљен и ограничен модалитетима деонтичког система.

Кодексне, моралне норме и конвенције наметнуте социокултурним, патријархалним и религиозним моделом старопланинског, архајског човека, добијају у роману статус деонтичког маркера. Под утицајем деонтичке условљености, страха од божје казне оличене у Божјем уходи, страха од бруке и проклетства због почињеног греха, генерише се и Марушин пад. Она крши две друштвено наметнуте аксиолошке норме: прва је скотоводство, зоофилија, а друга, још тежа, чедоморство. Последично томе, мора бити кажњена. Маруша стога покорно прихвата деонтички кодекс и, у складу са модалитетима казне и забране и модалитетом обавезе према неписаним друштвеним нормама које укључују и беспоговорно поштовање очеве речи, одлази од куће да самој себи изабере смрт: „Покорна и послушна, она се не обеси о шталску греду, да се и греде и штала саме од себе не би срушиле, или се од самотворне или небеске ватре запалиле и у огњу изгореле, и да не би још више загадила и згариште родитељског дома, ни о врбову грану (се не обеси), да се врба не би осушила и престала да даје хладовину овцама и овчарима и путницима намерницима, и да њој – док се млада и мртва на њеној грани љуља вране, чавке и свакојаки орљак не би кљуцали очи које свет још нису ни виделе како треба а камоли у њему и поуживале, него крену на пут, да нађе вир у коме жабе мочају, да се тамо удави.“ (Џунић 2004: 7)

Деонтички постављена структура у првом поглављу романа *Ветрови Старе планине* значајно се модификује и мења ступањем у свет фикције алетички и епистемички обдареног јунака Мирче Бачевог у следећем поглављу. Мирча Бачев, заправо, на симболичан начин илуструје отеловљење сукоба између споља наметнутих друштвених правила и конвенција и индивидуалних жеља. Он се руководи субјективним, а не колективним принципима, на шта експлицитно указује и његово самотно, одметничко кретање старопланинским просторима и супротстављање аксиолошкој валоризацији друштвених и моралних вредности Цветничана које предводи стареја (стари, старац) Мида.

Полазећи од Долежеловог одређења алетички обдарених бића, по коме „семантика особе и делања [...] подразумева да субјективни М-оператор регулише три врсте способности: физичке (телесне диспозиције за вршење радњи), инструменталне (умешност израде и употребе инструмената), и менталне (домет чулних и опсег менталних способности)“, те да „сума свих физичких, инструменталних и менталних способности једне особе конституише његову или њену алетичку обдареност“ (Doležel 2008: 129), с лакоћом се може извести закључак да главни јунак Мирча Бачев без сумње припада типу алетички обдарених фикционалних индивидуа. Наиме, њега детерминишу физичке диспозиције: најпре се појављује као млад, ‘гаљаст’ човек, изгледом подсећа на рабацију² без волова и кола, примиче се „ходом гуштера и кораком ветра“; потом, када спасава Марушу од хајке Цветничана под вођством Миде и Часне Курве Прангије, има изглед снажног ‘бачака’, који није рабација, него Ветрогоња³; и, последњи пут, објављује се безмало као божанско биће у скерлетној кабаници, као „зимски корак од летошњег ветра“. Он поседује и инструментално умеће: свира на цовари (фрули) песму – легенду о брату и сестрици Јовану и Јованки, изводи свадбену и предсмртну песму; као и нарочите менталне способности: интуитивно осећа када треба да се појави како би Марушу одбранио од смрти, има обухватнији поглед на свет и прилике у њему, на живот и на смрт.

Мирчи Бачеву је у роману поверена улога рушиоца модалитета забрана и обавеза и деонтичких ограничења старопланинског друштвеног кодекса. Тако ће он значајно усмерити, пре свега, Марушино делање саветом да животом испашта свој грех и да се зачуми, односно да се, у преносном смислу, преузимањем алетичких својстава митолошког бића, одбрани од постојећих људских норми, казни и забрана:

„Али, ако ме моји најду, па ме препознају, па ме и ко скотоводку и ко чедоморку запале ко вештицу, обесе, заспу с камење, рашчерече, живу закопају?“

„Нема да те најду, јер нема ни да те траже, јер су ти казали да можеш да се врнеш само мртва. Али, ако те и потраже и најду, ја чу да ти кажем како да поступиш да те не препознају.“

„Како?“

„Напараси се и нагрди! Зачуми се!“ (Џунић 2004: 14)

Појава Мирче Бачевог у роману *Ветрови Старе планине* је и епистемички ограничена потрагом за сољу која може излечити живу рану, за травком која може мртву главу саставити са телом, односно потрагом за тајном почетка, прапочетка, за тајном живота, тајном смрти и тајном вечности.

Већ при првом сусрету са Мирчом Бачевим, Маруша ће заборавити на модалитете обавезе, забране и казне, те ће се свим бићем препустити телесном

² Рабација је онај ко се бави превозом робе теретним запрежним колима.

³ Бића из српске митологије везана за ваздух и по томе слична змајевима и алама. Ипак, позитивни су, везани су за одређени крај, јављају се у људском облику и често боре против непогода.

ужитку. И док је у уводном делу романа без икаквог протеста прихватила свој пад и казну смрти као оправдану за најтежи и највећи од свих људских грехова, грех скотоводства и чедоморства, након еротског чина са Мирчом Бачевим и под његовим утицајем, она се оглушује о обавезу да себи одузме живот и прелази на нови степен у чијој се основи налази деонтички добитак. То је почетак Марушиног пута ка индивидуацији, ка ослобађању од свих наметних друштвених стега, ослобађању од туђег мишљења, који ће се завршити онда када буде била у стању да потпуно искорачи из деонтичког кодекса и ради оно што јој „пуста душа жели“ (2004: 476).

Пут индивидуације Маруше Бачеве Џунић ће градити поступком *пројекције једног на друго* (пројекције чуме, Богородице, иконокластичког распећа Исуса Христа на главну јунакињу) и поступком *преображаја једног у друго* (скотоводке у овчицу, овчице у кравицу, овчице у вучицу). Тај пут не може бити довршен све дотле док се Маруша креће у комплексу деонтичких ограничења обавезе, забране и казне. У оквиру испуњавања модалитета обавезе окајања смртног греха, Маруша ће непрестано бити искушавана и стављана на пробу. У периоду пробе, она ће још два пута прекршити забрану, једном са Сајцијом и други пут са Рударом из Кикиревца, али ће то нарушавање забране, ублажено и одобрењем чувара старца Павола, парадоксално, представљати ширење домена њеног слободног избора.

„Деонтички кодекс“, истиче Долежел, „уноси у фикционални свет неминовне напетости између субјективних моралних начела и друштвено наметнутих норми.“ (1998: 132) Међутим, у роману *Ветрови Старе планине* напетост је сведена на минимум и безмало укинута пасивношћу главне јунакиње. Однос Маруше Бачеве према деонтичком кодексу не варира из њених личних, субјективних етичких начела и индивидуалних жеља. Она се покорно препушта оковима почетне приче о паду у грех чедоморства и скотоводства, а њено прихватање, варијације, или отклон од постављеног деонтичког система мотивисани су страхом од мишљења света, страхом од оца Огњена, или су, пак, мотивисани речима и поступцима Мирче Бачева и старца Павола, који функционишу као чувари њене душе од нечовештва. Марушина пасивност и прихватање логике пада кулминацију достижу у карневалско-гротескној слици детронизације на Стубу Срама и њеном мирном повиновању превођењу у курварску веру: „Маруша, чини се мртва, ни гласа од себе не пушта, умрла од срама, одавно стврдла сад се скамењује, скаменила се, зато ваљда и њој као Влковијчанки Дренки задњица не лети у парампарчад: само одлети, диже се и спушта, игра неко црно оро, црну пипиревку, с времена на време она се стресе као пихтије, оно што се нађе испод куће од мртвака од којег постање вампир зато што га на одру нису начели иглом па, пошто по целе ноћи по тавану тропа, прави чуда и плаши ижње, на таван ставе гребене којима се чешља вуна на које се окренуте нагоре, скачући по тавану, он набоде и у оно претвори Ч [...]

Маруша све дубље пропада у земљу, све јаче гризе њу, камен и прашину, зуби јој се притом не ломе, не крљају, не испадају, усне не крваре.“ (2004: 437Ч439)

Лик Маруше Бачеве Џунић, према томе, концепира на библијском предлошку приче о паду и хришћанском учењу постојања као Личности, провлачећи кроз ове две равни велику тему модерне књижевности, тему потраге за идентитетом. Потискивање изворног бића, жеља, материнства, потискивање онога „што је одваја од других, чини једином на свету“ (2004: 437), главни је узрок патње Маруше Бачеве. Постоје Други – свет, мајка Донка, отац Огњен, старац Павол, Мирча Бачев, али не постоји Она. Марушина (не)егзистенција, непостојање у смислу личности, симболично је исказано различитим именовањем (Манка, *грбоша*). Различита имена истог фикционалног јунака даље имплицирају не само драматичне преокрете главне јунакиње од ђавољег ка божанском, спиритуалном аспекту, него и дословну, инверзну, метафоричку и алегоричку структуру романа у целини. Искорак из деонтичког круга, кроз епистемичку потрагу за тајном човека, живота и смрти, тајном битисања, упоредо ће водити и ка њеној алетичкој обдарености (моћи ће да чује кораке смрти) и спознаји, како суштине свог бића, тако и света, односно оних „који божје и људске законе и забране прописују, и страх и трепет у кости утерују, и огњевима пакленим и на овоме и на ономе свету прете, и убацују у кладање, кавезе, процепе, и на стубове срама и дрвене и друге крстове по свим крстопутинама и голготама у свету и уназад и унапред прибијају: зато што су човек и жена онакви какви јесу, мушко и женско, жуманце и беланце једног истог небеског јајета, као што је и Јеребанкикно, дабоме, па, нарочито кад су млади, и када их нека моћна сила, из њих самих, света иза сунчеве стране, ко зна одакле, на то тера, у огњу, као слепи, или на неки десети начин, чине оно што морају да чине, као и риба када из себе баца икру или млеч.“(2004: 476)

Интермедијарним световима ‘на сунчевој страни’ и ‘иза сунчеве стране’ припада и старац Павол, алетички обдарен јунак, који се креће не само у оквиру хронотопа села Цветнича и реалних простора у које одлази печалбе ради него и у оквиру имагинарног самоствореног света Мислилишта. Својим хипонормалним (слеп је) и хипернормалним (има изоштрен слух, чује пустињу, чује кораке смрти) способностима одступа од осталих житеља Цветнича. Двострукост природе старца Павола маркирана је на самом почетку романа: он је свети, готово божији човек, али у њему постоји и неки ђаво.

Прича о старцу Паволу, с друге стране, поклапа се са повешћу о досељавању Словена на Балкан, крчењу шума и настанку првих посела у подножју Старе планине. То је време новог Постања, митско време почетка, рађања и плодности у руралној заједници. То је време када старац Павол, заљубљеник у сунце, није био ни стар, ни слеп, ни окат, већ у напону младости и снаге, време када су га оженили Суском и када му се рађају деца Дукатин, Лоза и Дукатинка. Живот у идиличној брачној заједници прекинуће Паволов одлазак у печалбу и

учествоваће у бунама, Хади Нешиној, Нишкој, Лесковачкој и другима, што ће Џунићу послужити и као својеврсна подлога за проблематизовање теме о оштрој подељености мушког и женског света у традиционалној патријархалној заједници. Павол одлази од куће, учествује у бунама, обезбеђује материјална средства за живот породице, а Суска остаје у селу да чува дом и узгаја децу.

Кључни догађај за даље делање, деонтичко маркирање радње и Паволов преображај одиграће се у контексту приче о борби са невидљивим и неухватљивим бићем, чумом, која од памтивека прави поморе у свету, а нико не може да јој се супротстави. Прича о Паволовој борби са чумом представља потврду да су делање и егзистенција човека спутани владавином природних и божјих закона. Његов грех огледа се у уздизању изнад апсолутних, божанских норми (осилои се, узохолои, заборавио на Бога) и зато ће бити кажњен смрћу деце.

Смрт деце генерише Паволов пад и повратак на ниво ограничене људске егзистенције. Павол ће бити стављен на пробу и проћи ће искушеничку фазу затварања у кућу без хлеба и воде. С обзиром на то да је испунио модалитете обавезе, скрушености и покајања, награда ће уследити виду ‘созерцања’, контемплације: „Павол угледа неку невидљиву, божију, ко зна чију руку, која човека, жену, род, племе, народ, свет, војске под заставама и без застава, а да то они и не слуте, као да су слепи, мала деца, води ка ономе што им је записано у звезди, пре но што су се родили, настали, и на видело божијега дана појавили: тако је откако је света и века, само што човек не зна, што постане његово спознање и својина тек кад га нека секира добро клепне по чутури, кажу, да му у њу уђе, у месо, кости, крв.“ (2004: 33)

‘Созерцање’ ће детерминисати субјективни епистемички модел старца Павола: испољавање љубави према Богу, људима и природи и потрагу за одговорима на питања о неминовности испуњавања судбине, о смрти, природи и вечности. До нових способности он долази путем учења, што ће га у исто време приближити натприродном свету алетичког типа. Он ће бити ограничен слепилом и обдарен различитим менталним способностима (моћи ће да препозна кораке ветра, сунца, звезда, облака, камена, да прецизно дефинише карактере, међусобне односе и прилике у свету, имаће развијену интуицију и тако даље), али ће у погледу основних обележја која раздвајају божји од људског света, пре свега у погледу смртности, остати у границама смрћу унапред одређене човекове егзистенције.

Заједничко Маруши и старцу Паволу, али и Мирчи Бачевом је да улазе у други свет, у свет ‘иза сунчеве стране’, свет мртвих, безвремени свет. Пре но што закораче у тај свет они прелазе пут од незнања до просветљења преласком са једног нивоа на други и тај пут је неопходан „као услов за достизање крајње стварности“ (Елијаде 1999: 96), односно Време и Безвреме за њих више нису *опречни поларитети*. Треба нагласити и то да се вечност у прози Слободана Џунића првенствено заснива на анимистичким веровањима о бесмртности душе; душа је божанска искра која се не гаси.

Двоструку појавност испољавају и други ликови у роману *Ветрови Старе планине*, а њихов преображај подстакнут је углавном разлозима унутрашње природе. Том кругу припадају и антитетично постављени јунаци Сајџија и Рудар из Кикиревца, уљези и дошљаци који врше дестабилизацију алетичког света Цветничана уводећи друге алетичке хомогене модалне системе Златног доба и Угљеног царства.

Сајџија се испрва појављује као драпав и вашљив човек, добар платиша рачуна у механи, са огромном моћи убеђивања „као мађионичар на вашару: малочас риба-девојка, сад девојка па риба“ (2004: 138). Идентификација Цветничана са њим омогућена је тиме што он оставља утисак несрећника већег но што су и они сами, смрди на зној и на „прчевину“, па иако „црвар и капутлија“, није и „велика господска рђа, која је до јуче била у опанцима и која се претвара да спасава народне главе“. На овај начин створена је подлога за безусловно поверење Цветничана према делању Сајџије: „Ово је светски човек а не про-бисвет! Сигуран сам да и он знаје и види да несмо побудале од њег, да не може да ни заблуди!“ (2004: 141)

Тако Цветничани лако бивају убеђени да су им сатови неопходни и односе их Сајџији на поправку и лечење, толико опијени срећом и сном о Златном добу да им се чинило да је усред зиме процветало пролеће. Дистанцу према делању Сајџије једини успоставља старац Павол, алетички обдарен, као што је истакнуто, нарочитим менталним способностима: „Павол изврну очи према Сајџији, из очију му блесну просијање, које би покаткада уплашило и Марушу: чини се види га, прозире.“ (2004: 127)

Причу о Сајџији Слободан Џунић гради на библијском, односно апокалиптичком предлошку о Страшном суду и ‘последњим временима’. Сајџију приказује као епистемички обдареног јунака, алхемичара, волшебника и сом-набула, који не троши своје драгоцене време живота на сан, јер ће спавати вечно кад умре „дугим мртвим сном, до Страшног суда“ (2004: 146), док га не „пробуде оне Јерихонске трубе, кад затрубе на море“ (Исто). Епистемички скуп Сајџије, који се такође креће унутар сопственог Мислилишта и Измислилишта, заснива се на томе да је спавање човеку непотребно и излишно:

„Човек и иначе нема доста времена да за свога краткога живота посвршава све послове на земљи, него са овога света оде на онај свет и са понеким несвршеним, па се после у гробу преврће од муке, што није још мало поживео да и њега заврши, па што да га трошим на глупости, као што је спавање, а и кад не спавам, или се за који трен пробудим, опет не траћим време – размишљам. О чему? Ни о чему – само размишљам.“ (Исто)

Модални систем знања и незнања формира даља уверења Цветничана о Сајџији. За већину, он је мистериозни алхемичар, јунак с тајном, који из разлога скромности и нехвалисавости, не жели да открије да су његова размишљања посвећена разрешавању Светске тајне.

Кроз причу о сатовима проблематизује се и тема човештва и нечовештва и успоставља дистинкција између мушког и женског света: мушки сат кукуриче, а женски само „тике, так, звони и тропа ко празна воденица“ (2004: 150). Волшебна способност Сајџије огледа се у првом реду у његовој способности да на мушком сату, какав је, на пример, поседовао Димитраћи, јунак са ставом да све што је женско треба да се закоље, изврши малу „репарацију-операцију“ да и он може да кукуриче и да зазвоне свадбена звона, што и причу о Сајџији преводи из дословне у алегоријско-симболичку раван.

Упоредо са увођењем теме двојаког мушког и женског принципа, доћи ће и до преображаја самог Сајџије и он се од пепељастосивог, претвара у човека са црвенкастим лицем. Разлог његовог преображаја је Маруша Бачева, која ће га отребити од вашака. Измена планова (у првом делу романа Мирча Бачев био је огледалце Маруши, а сада се она нуди Сајџији да му буде огледалце) указује на промену јунакиње, која се од невине девојчице с почетка романа полако трансформише у жену спремну да својом вољом ослободи потиснуту сексуалност. Марушина нова појавност детерминисана је жељом за опонашањем мушкости („Погледај се мен у очи”, она се сети да су очи Мирче Бачевог њој биле огледалце, и зашто онда њене не би могле бити Сајџији“, 2004: 164), а то у њеном случају значи преузимање оног дела мушке моћи који се односи на непостајање сексуалних забрана за мушкарце у традиционалном, патријархалном друштву, а то непостојање забране је истовремено и слобода личног избора. Маруша за тренутак престаје да игра улогу жртве, разгорева пламен у Сајџији и врши директан утицај на његову унутрашњу промену („Стварно сам други човек! Како за ово чудо да ти платим?“ – 2004: 165). Њена доминантна позиција имплицирана је Сајџијиним дрхтањем, треперењем, мољакањем, преклињањем да му „д и оно што није за давање“, али и тиме што је сада она та која успоставља модалитете обавезе и забране:

„Ја одовуд, ти одонуд.“

„Добро, ја одонуд, ти одовуд.“

„И само једнуш! И, да ником ништа не кажеш.“ (2004: 170)

Епистемичка ограничења моделују и крај приче о Сајџији. Мистериозне околности његове смрти производе епистемичку неравнотежу: житељи Цветнича не знају како се одиграо тај догађај (мада провејава сумња да је починилац злочина нечовек Мида), као што никада нису сазнали ни ко је у ствари био Сајџија. И тек пошто су успоставили нарушену равнотежу повратком на оно што су некада и били, безверци, који су мерили време као и њихови преци по сунцу, месецу и звездама, по знацима које су им давале мачке, птице и друге овоземаљске и оноземаљске животиње, тек пошто су се у свом Мислилишту и Измислилишту напрегли да разреше и ту Светску тајну како их је преварио и заблудео Сајџија, епистемичку неравнотежу наново успоставља долазак Станоја Петаковића, Рудара из Кикиревца.

Сторија о Станоју Петаковићу, Рудару из Кикиревца, грађена је на основу антитезе и паралелизама са претходном причом о Сајцији. Антитеза између Сајције и Станоја Петаковића успостављена је на свим нивоима. Сајцију су нашли са крампом у грудима, Станоје долази са трнокопом. Сајција је зимогрољив, Станоје је „летњи корак“. Сајција најпре налази конак у Паволовој кући, па тек онда одлази у Цолину механу – Станоје чини обрнуто. Сајција је вашљив и драпав, Сервус Станоје је ружичастог лица, плаве косе, мазан и глатко обријан, у коцкастом капуту са наранџастим качкетом, чарапама и цокулама и торбаком на раменима. Сајција ради ноћу, док рудар ради дању, а ноћу спава као јагње. Према Сајцији Цветничани успостављају одмах поверење, према Сервусу неповерење, поучени претходним искуством, али и физичким изгледом Станоја, који одудара од њиховог света. Карактеризацију Сајције врше Цветничани, док Станоје самог себе представља: „Ја нисам ни светска ни белосветска протува! Ја сам господин!“ (2004: 223)

Кодексни епистемички модалитети приче о Сервусу првобитно су исказани друштвеним аспектом са кога су Цветничани расуђивали о господи, лоповима, који су своје џепове пунили њиховом сиротињом, муком и знојем и од којих су претрпели многа понижења и увреде. Стога они и инсистирају на свим детаљима о пореклу, имену и презимену и разлозима доласка новог јунака у Цветнице.

Међутим, поред наведених разлика, постоји и очигледна сродност између Сајције и Станоја Петаковића. И један и други обраћају се Цветничанима поздравима на страном језику, први поздравом „мераба“, други поздравом „сервус“, због чега ће га тако и прозвати, што експлицира да обојица припадају „туђем“ свету. Обојица су добре платише у Цолиној механи и обојица имају способност манипулације над људима помоћу речи. Сервус Станоје Петаковић на овај начин у роману егзистира као наставак Сајције: „Дошао сам да рударим, да копам угаљ. Крамп ми је, или како ви кажете трнокоп, доказ: мислио сам да немате крамп.“ (2004: 228) Заправо, реч је о причи-палимпсесту у којој Златно доба бива замењено Угљеним царством, а у оба случаја семантизује се илузорност сваке утопистичке идеје.

Приповедање о Сервусу Станоју Петаковићу Џунић овог пута не базира на библијском, него на народном предлошку приче о благу цара подземног света Радована, мењајући при том и саму перспективу приповедања. Сервус Станоје Петаковић у форми првог лица приповеда о себи и о томе да није дошао да их превари и заблуди, него да их усрећи, да им помогне да пронађу „зевњине сисе“, златну жилу, а народним предлошком датим у облику приче-сећања омогућено је успостављање блиске везе између рудара Станоја и Цветничана. Дистанцу ће, као и у претходном случају, успоставити старац Павол: „Припази се ти ипак малко од њег“, рече Павол Маруши. „Иако не видим, видим да је много мазан – и глас му је мазан.“ (2004: 237)

Фокализација старца Павола дијаметрално се разликује од фокализације Цветничана, изузев Миде и Димитрађија, алетички обдареног јунака (мрда му се „живи“ камен у глави, добар тркач, риболовац, и сам има рибље очи, ногом може да „ритне“ и каменчић, али и стену, Стару планину, Торлак, и оно што постоји и што не постоји), коме је у роману поверена функција иронизовања и отварања гротескне димензије стварности: „‘Де, полако, куда сте пошли?’ Димитрађи учини онај покрет из колена као да све то рита. ‘Не заносите се ко муда у косидбу.’“ (2004: 243)

Цветничани се, насупрот томе, препуштају заносу, егзалтирано копају земљу, гњуре крампом у своју будућност, у васкрсење, враћа им се исток, чак се и у Маруши буди нада да ће се наћи вода да и њено унутрашње црнило спере. После свеопштег лудила, опијености и весела, они ће, ‘замлаћени сунцем’, доживети пад антиципиран и двоструком појавношћу Рудара из Кикиревца, опет антитетички постављеној у односу на претходника Сајдију. Ружичасти сјај на лицу Рудара из Кикиревца преображава се у црн и обратно, час је црн, а час ружичаст, са ружичастим осмехом и ружичастим речима.

Због три грумена угља које су откопали, Цветничани почињу да се договарају како да отерају Рудара из Кикиревца, па макар он био и инкарнација самог цара Радована. У томе их предводи Мида са својим вепровским очима, спреман да се, уколико је потребно, и над Јеванђелјем криво закуне. На његов предлог у Цветничу ће бити организована Животна трка и онај ко у тој трци победи добиће као награду цео рудник. У карневалском, општенародном духу, на пољани испод села, простору отвореном и слободном, на празник Тодорове суботе (а сваки празник, као што је већ истакнуто, представља „повратак изворном времену“ – в. Бахтин 1978), они ће приредити Животну трку. У свеопштем метежу, у којем замало није дошло и до братоубилачког рата, Димитрађијевом одбијању да учествује у трци и поновном пристанку на наговор Маруше, кристалише се фигура стареје Миде, подлаца, преваранта и насилника, који ће на крају романа завршити у понору лудила.

Тематизовање празника Тодорове суботе када су се за вечером после Животне трке окупили Рудар из Кикиревца, Маруша, Димитрађи и старац Павол, симболично одражава кризни моменат у животу јунака стављених на искушеничку пробу, у првом реду Маруше и Павола. Марушу ће опет спопасти телесне, грешне жеље, „огањ зевње што кроз њу бије, пакленији но пре плевњотреса и толико пута раније: зато што ју је Бог такву здал“ (2004: 280). Емитовањем еротске енергије, она постаје узроком неравнотеже и дестабилизације фикционалног света. Опазивши је како се нага купа у вади у врбовом густишу, у који је ушла како би расхладила своју телесну страст, Димитрађи ће остати покисао, као да се и сам наг купа, а Павол се преобраћа у злобног и пакосног старца, без просијања у изврнутим очима, па се читаоцу чини да почетна констатација како и у њему постоји ђаво коначно бива опредмећена.

Понављање мотива огледала (Марушина глава сада се у огледалу приљубљује уз главу Рудара из Кикиревца) и повратак на првобитни, идилични, рајски степен, овога пута дат у виду Марушиног сећања на тренутак када је уснила да јој душа вечно мирише на ђул, и да је цео свет као китку носи, и да она као китку носи цео свет, послужиће као основа за мотивацију даље приповести. Кријући и од саме себе тајну своје плотности и сексуалности, али и све више свесна своје суштине и да се само, услед деонтичког кодекса, а не из субјективних разлога, прави да је овчица и гушчица, Маруша ће, готово својевољно, премда опет уз допуштење старца Павола, подлећи следећој искушеничкој проби. Рудар из Кикиревца придобиће је поклонима, ружичастим речима о њеној лепоти и о својој љубави, толико великој да је спреман да пререже себи грклан на свој рођендан уколико она не пристане да буде његова. Тако Маруша приноси још једну жртву на олтар живота, али доживљава и ново ослобођење и откривење, односно постаје способна да разлучи телесно, чулно од спиритуалног, духовног: „Све, дакле, не беше као са Сајцијом: док оно траје, лудо, шашаво, пијано, слатко, најслађе и најлепше на свету, а када се заврши, страшно, ружно, прљаво, грешно, проклето... Маруша осети да је ово боље него са Сајцијом и ма којим скотом, па и са каракачанским овном, али, опет, не као са Мирчом Бачевим.“ (2004: 290)

Исте ноћи Рудар из Кикиревца мистериозно нестаје, а Цветничани се враћају у равнотежу свечано сахрањујући и свој сан о Угљеном царству онако како су и многе снове пре тога сахранили, али да им није тих снова „да и будни не сањају чудеса већа но кад спавају, можда би им се давно и семе затрло“ (2004: 295).

С обзиром на то да примарно место у роману *Ветрови Старе планине* Слободана Џунића заузима алетички хомогени модални систем, Џунић у овом роману превасходно конституише алетички обдарене фикционалне индивидуе које могу делати у модално хетерогеном двоструком свету ‘на сунчевој страни’ и ‘иза сунчеве стране’.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Bahtin 1978:** Bahtin, Mihail. *Fransoa Rable i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*. Preveli Ivan Šop i Tihomir Vučković. Nolit: Beograd.
- Doležel 2008:** Doležel, Lubomir. *Heterokosmika, fikcija i mogući svetovi*. Prevela Snežana Kalinić. Beograd: Službeni glasnik.
- Елијаде 1999:** Елијаде, Мирча. *Слике и симболи: огледи о магијско-религијској симболици*. Предео Душан Јанић. Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића. **Elijade 1999:** Elijade, Mirča. *Slike i simboli: ogledi o magijsko-religijskoj simbolici*. Preveo Dušan Janić. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Џунић 2004:** Џунић, Слободан. *Ветрови Старе планине*. Ниш: Просвета. **Džunić 2004:** Džunić, Slobodan. *Vetrovi Stfре planine*. Niš: Prosveta.